

Ørkenfædrene

- en undersøgelse af deres spiritualitet og kontemplative liv med særligt fokus på ensomhed, stilhed og bøn ud fra kilderne Apophthegmata Patrum

Bachelorprojekt ved Simon Struntze Andersen

Vejleder: Kurt E. Larsen

Dato: 19/5 2015

Omfang: 9000

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	s. 1
1.1 Problem	s. 1
1.2 Materiale	s. 2
1.3 Metode	s. 4
1.4 Struktur	s. 5
1.5 Ambition	s. 6
2. Analyse	s. 6
2.1 Ørkenfædrenes historie	s. 6
2.2 Ørkenfædrenes spiritualitet	s. 8
2.2.1 Ord og praksis	s. 8
2.2.2 Askese	s. 10
2.2.3 Kærlighed, ydmyghed og næsten	s. 13
2.3 Ørkenfædrenes principper for et kontemplativt liv	s. 15
2.3.1 Ensomhed	s. 16
2.3.2 Stilhed	s. 18
2.3.3 Bøn	s. 21
3. Konklusion	s. 23
4. Perspektivering og refleksion	s. 25
5. Abstract	s. 27
6. Litteraturliste	s. 28

1. Indledning

1.1 Problem

Spiritualitet og åndelighed har fået en opblomstring i det 21. århundrede. Begreber som mindfulness, yoga og healing er kommet på mode og påvirker moderne spiritualitet og bærer præg af østlig mystik og buddhistisk tankegods. Som følge af denne udvikling er det relevant at spørge: Hvad har kristendommen at byde ind med til moderne spiritualitet? Giver der i kirkehistorien eksempler på spiritualitet, som kan imødekomme den store efterspørgsel efter åndelig vejledning og som er relevant for moderne og spirituelt søgende mennesker i det 21. århundrede? (Grünewald 2004, 17).

Denne opgave bygger på den tese, at ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv bidrager med værdifuld åndelig vejledning til ovenstående problemstillinger på grund af deres optagethed af erfaring og personlig autenticitet, hvilket harmonerer med en moderne forståelse af spiritualitet. Jeg antager, at ørkenfædrene er relevante at beskæftige sig med i nævnte sammenhæng, selvom de fra protestantisk side ofte er blevet betragtet som en gruppe af "excentriske fanatikere" (ibid., 7). Dette billede af ørkenfædrene er dog i de seneste år ved at vende, og forskere kan berette om en stigende interesse for oldkirkens spiritualitet og fromhedsliv (ibid., 17; Rubenson 1984, 6). Derfor vil jeg i min opgave undersøge ørkenfædrenes spiritualitet og belyse deres kontemplative principper. Omfanget af deres spiritualitet er dog ganske vidtfavnende, og jeg har derfor set mig nødsaget til at koncentrere mig om hovedelementerne heri, ligesom jeg har været nødt til at begrænse mig til de tre vigtigste principper i deres kontemplative liv: Ensomhed, stilhed og bøn (Grünewald 2004, 7f). Derfor hedder min opgave: "En undersøgelse af ørkenfædrenes spiritualitet og principper for et kontemplativt liv med særligt fokus på ensomhed, stilhed og bøn ud fra kilderne *Apophthegmata Patrum*".

1.2 Materiale

*Apophthegmata Patrum*¹ er korte udsagn, dialoger og anekdoter fra de munke (og nonner), der kaldes for “ørkenfædrene” (Gould 1993, v). Forfatteren Karin Grunewald omtaler AP som: “Nogle af de bedste kilder, vi har, hvis vi vil lære ørkenfædrene og deres særlige livsform at kende” (2004, 13). Ifølge hende er der med AP tale om en: “Speciel, litterær genre med dybe rødder inden for ørkenmiljøet” (ibid.), hvilket jeg nu vil udfolde.

AP afspejler datidens liv i ørkenen, hvor det var sædvane for disciple at søge vejledning og visdom hos fædrene, de såkaldte abba'er². Dette kommer tydeligt frem i AP, der sædvanligvis begynder med: “Sig mig et ord!”, eller: “Hvad skal jeg gøre?”. Svaret på denne tiltale var typisk et formanende ord, et råd, en advarsel, en anekdote, eller et eksempel til efterfølgelse. AP er i bund og grund udformet af disse anekdoter og praktisk orienterede råd, hvilket er grunden til, at genren er sparsom med informationer og detaljer om forfatterskab og dagligliv. Hensigten med AP er ikke at give en komplet vejledning til livet eller at skildre historiske personer eller situationer i detaljer (Grunewald 2004, 38; Rubenson 1984, 23; Burton-Christie 1993, 77f, 89).

AP er typisk for en mundtlig formidlingsform. Ofte korte, paradoksale udsagn med en klar pointe for bedre at kunne memorere dem. Denne mundtlige tradition foregik på koptisk, inden den senere blev nedskrevet på græsk og blev til ørkenens unikke litterære genre, AP. Grunden til nedskrivningen skyldes deres popularitet i samtiden og ønsket om at bevare de ældste ørkenfædres visdom for eftertiden. Det er uvist, hvor lang tid der gik inden AP blev nedskrevet. Der er dog tegn på, at nogle udsagn fra AP allerede er nedskrevet ved udgangen af det 4. århundrede. De fleste forskere regner med, at der er omkring 100 år mellem den mundtlige tradition og den skriftlige tradition (Rubenson 1984, 25; Grunewald 2004, 36; Burton-Christie 1993, 77-79; Gould 1993, 9-11).

¹ “Fædrenes udsagn”. Herefter: AP (Ward 1980, xv).

² En ældre og erfaren ørkenfader fik titlen *abba*, mens en tilsvarende ørkennonne fik titlen *amma*. Ordet genkendes på dansk i “abbed” (Grunewald 2004, 184).

AP er overleveret i mange forskellige udgaver og oversat til mange forskellige sprog, men kun en brøkdelen er i dag tilgængelig på europæiske sprog. Der er dybest set to hovedtyper af samlinger, hvorfra AP er blevet overleveret: En alfabetisk-anonym- og en systematisk samling. I førstnævnte er udsagnene opstillet efter navnet på den citerede ørkenfader eller -moder og indeholder desuden en samling udsagn fra anonyme forfattere. I sidstnævnte er udsagnene opstillet efter monastiske dyder og emner (Grünwald 2004, 36f; Burton-Christie 1993, 76, 85f).

Det er omtvistet hvornår, hvor og af hvem disse samlinger af AP er foretaget. Forskerne er grundlæggende enige om, at samlingerne af AP ikke har været statiske, men at de igennem tiden er blevet udsat for omformuleringer og ændringer af steder og personer. Dermed bliver der tale om store tekst- og kildekritiske problemer, da samlingerne varierer i udgave, størrelse, sprog, ligesom der ikke kun findes én stemme, én forfatter, eller én teologi i AP. Det kan være svært at sige noget generelt og sammenfattende om ørkenfædrene ud fra AP, og enkelte udsagn synes ligefrem at være i direkte modstrid med hinanden³. På trods af disse problemstillinger konkluderer de anerkendte forskere Douglas Burton-Christie og Graham Gould, at de fleste af udsagnene ikke er blevet redigeret til ukendelighed, og at det er muligt at stole på deres vidnesbyrd (Burton-Christie 1993, 89, 94; Gould 1993, 23f). På samme måde fremhæver Grünwald, at udsagnenes forskellighed og tilsyneladende modstridende pointer ikke skal søges løst eller fjernet, da de blot er udtryk for autenticitet (2004, 14). Udsagnenes forskellighed kan forklares ud fra den baggrund, at der ikke er tale om udsagn med abstrakte principper, men derimod personlige og individuelle råd i specifikke situationer. Det er af disse grunde uholdbart at bruge AP som kilde til en teologisk udredning af ørkenfædrenes standpunkter, men ikke til udredning af deres spiritualitet og kontemplative liv, eftersom dette netop er omdrejningspunktet for AP, mener Grünwald (ibid., 34). Derfor har jeg begrænset min opgave til primært at beskæftige sig med indholdet af AP frem for de skriftlige kilder i sig selv og deres omstændigheder (Ward 1980, xviii; Grünwald 2004, 36, 88, 92; Gould 1993, vi, 140; Rubenson 1984, 27; Rubenson 1990, 146, 188; Burton-Christie 1993, 76, 89-92).

³ Eksempelvis ophøjes idealet om ensomhed i flere udsagn, mens idealet om interaktion med mennesker ophøjes i andre udsagn (Grünwald 2004, 14; Gould 1993, 108f).

Der findes andre samtidige kilder til ørkenfædrene fra turister og åndeligt søgende mennesker, der besøgte dem i ørkenen. Det karakteristiske for disse kilder er deres ophøjelse af ørkenfædrene, hvilket ikke harmonerer med ørkenfædrenes selvforståelse ud fra AP, ifølge cisterciensermunken Thomas Merton (1974, 16). Det er derimod i AP, at man kommer tættest på ørkenfædrene med hensyn til, hvad de sagde og hvad de praktiserede, mener den engelske nonne, Benedicta Ward (1980, xvii). Jeg vil dog fremhæve et par samtidige kilder, Evagrius og Cassian, fordi deres skriftlige kilder er ældre end samlingerne af AP, men bekræfter pålideligheden af AP, da de nævner den mundtlige tradition og gengiver ord og anekdoter, som stemmer overens med ordlyden fra AP (Burton-Christie 1993, 6; Gould 1993, 4; Grünwald 2004, 13, 34-36).

1.3 Metode

Til at belyse og analysere ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv har jeg taget udgangspunkt i den litterære genre AP. På trods af store tekst- og kildekritiske problemer anser jeg AP for at være en kilde, som på fyldestgørende vis kan hjælpe mig til at besvare og behandle min opgaves emnebeskrivelse. I dette synspunkt læner mig op ad førende forskere på området som Ward, Grünwald, Burton-Christie og Gould, der overordnet set regner AP for at være en troværdig kilde til at skildre hovedtrækkene i ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv. Jeg vil derfor i min opgave referere og gengive adskillelige udsagn fra AP og lade dem tale for sig selv, samtidig med at jeg fortolker og konkluderer på dem. I mine tolkninger og konklusioner læner jeg mig ligeledes op ad nævnte forskere og forfattere.

Jeg har orienteret mig bredt i litteraturen om ørkenfædrene og har efter eget skøn udvalgt det bedste og seneste forskningsmateriale til mit selvvalgte pensum. Forskerne er dog langt fra enige om alle detaljer og problemstillinger. Det er dog bemærkelsesværdigt, at uenighederne oftest har med tekstkritik og datering at gøre, mens der synes at være tale om en overordnet konsensus, når det kommer til ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv. Min opgave centrerer sig derfor om emner, der har bred forskertilslutning.

Oprindeligt ville jeg blot beskrive ørkenfædrenes kontemplative principper, men blev hurtigt klar over, at jeg i dette tilfælde måtte foretage flere ekskursioner, eftersom deres kontemplative liv ikke let lader sig indfange. Derfor besluttede jeg mig for ligeledes at beskrive ørkenfædrenes spiritualitet, da denne bidrager med værdifuld baggrundsinformation til forståelse af deres kontemplative liv.

Ørkenfædrenes forskelligartede udsagn igangsatte metodiske overvejelser om, hvilke udsagn jeg skulle medtage i denne opgave. Jeg har udvalgt de udsagn fra AP, som hyppigt gengives og fortolkes i mit udvalgte pensum. Desuden har jeg medtaget udsagn fra AP med pointer, som er kvantitativt fremherskende i AP. På denne baggrund har jeg opgaven igennem valgt at omtale ørkenfædrene som en samlet enhed, skønt jeg gør opmærksom på, at der ørkenfædrene imellem optræder forskellighed, divergerende synspunkter og umiddelbare modsigelser (jf. fodnote 3).

En sidste metodiske overvejelse har omhandlet kildehenvisning. Jeg har haft adgang til udsagn fra AP på både svensk, dansk og engelsk, hvilket fremgår af min litteraturliste. Jeg har primært valgt at benytte mig af Grünewalds danske oversættelse, da jeg på trods af adskillelige sammenligninger ikke har noteret nævneværdige nuanceforskelle oversættelserne imellem. Grünewald har desuden oversat udsagn fra de to førnævnte grundtyper af samlinger af AP og jeg vil referere udsagn fra dem begge.

1.4 Struktur

Overordnet set vil jeg indlede min opgave med at gengive ørkenfædrenes historie i korte træk, for derved at sætte rammen om deres spiritualitet og kontemplative liv. Herefter vil jeg analysere deres spiritualitet og undersøge deres kontemplative liv med særligt fokus på principperne ensomhed, stilhed og bøn. Efter at have fremført mine konklusioner, vil jeg i min perspektivering og refleksion give enkelte bud på, hvad ørkenfædrene kan bidrage med af åndelig vejledning til det 21. århundrede.

1.5 Ambition

Gennem en undersøgelse af ørkenfædrenes spiritualitet og principper for et kontemplativt liv er målet for min opgave at påpege og underbygge den tese, at ørkenfædrene kan bidrage med relevant åndelig vejledning til det moderne og spirituelt søgende menneske. Kirken har en lang tradition for spiritualitet og kontemplation, som er relevant og værd at beskæftige sig med i moderne tid, og jeg vil med ørkenfædrene give et konkret eksempel herpå.

2. Analyse

2.1 Ørkenfædrenes historie

”Ørkenfædrene” betegner de mænd (og kvinder), som slog sig ned i Ægyptens nordlige ørken i det 4. og 5. århundrede, hvis ord og gerninger ligger til grund for genren AP⁴. Ørkenfædrene bliver undertiden i forskellige sammenhænge kaldt for både “eremitter”, “anakoreter” og “asketer” på grund af deres karakteristiske tilbagetrækning til ørkenen og asketiske livsstil. Nyere forskning har søgt at redegøre for ørkenfædrenes motiver for tilbagetrækningen og givet forskellige bud herpå. Fra enkelte sider antages det, at deres egne åndelige motiver er blevet overdrevet for at styrke deres autoritet og hellighed for eftertiden (Grünewald 2004, 25f). De mulige teorier, der er blevet rejst, vedrører både økonomi, politik og åndelighed. De mest fremtrædende forklaringer handler om at undslippe militærtjeneste, skat, præstevielse, forfølgelse og martyriet. Alle disse teorier er sandsynligvis medvirkende faktorer, men giver ingen udtømmende forklaring på, hvorfor munkene trak sig tilbage. Jeg vil derfor lade denne problemstilling ligge og i afsnit 2.3.1 udfolde ørkenfædrenes egne motiver, som det fremgår af AP (Burton-Christie 1993, 3f, 41f; Rubenson 1990, 93f; Madsen 1985, 16; Keller 2005, 22f).

Skønt ørkenfædrene trak sig tilbage fra samfundet, var det få af dem, der levede i komplet isolation. I bund og grund var der tre forskellige måder, hvorpå munkene praktiserede deres tro i Ægyptens ørken. Enten som eneboer med abba Antonius

⁴ Munke helt op til det 7. århundrede kaldes undertiden for ørkenfædre, men i denne opgave fastholdes den originale og snævre anvendelse af betegnelsen ørkenfædre, som levede på nævnte sted og tidspunkt (Grünewald 2004, 184).

som forbillede, i små fællesskaber med centrum omkring en abba/ amma, eller i større organiserede fællesskaber foranlediget af abba Pachomius. De fleste udsagn fra AP kommer fra eneboerne og de mindre fællesskaber af munke, som holdt til i Kellia, Nitria og især Sketis. Disse var navne for klosterkolonier i ørkenen⁵ (Gould 1993, 2; Ward 1980, xvi; Chryssavgis 2003, 15f).

Abba Antonius satte standarden for ørkenfædrene og udgjorde eftertidens asketiske ideal. Antonius var hverken den første eller fremmeste ørkenfader, men blev dog den mest kendte i eftertiden. Ørkenlivet blomstrede med Antonius, der levede fra ca. 251 til 356 og fortsatte sin vækst indtil midten af det 4. århundrede. Omkring 400-tallet blev flere klostre ødelagt, heriblandt Nitria og Sketis, hvilket betød, at munkene måtte flygte. Antonius begyndte sin munketilværelse med udgangspunkt i Jesu ord i Matt 19,21⁶: “Vil du være fuldkommen, så gå hen og sælg, hvad du ejer, og giv det til de fattige, så vil du have en skat i himlene. Og kom så og følg mig!”. Nok var ørkenfædrenes livsstile i ørkenen forskellige, men de samledes alle om denne fælles vision: Ønsket om at være fuldkommen og at adlyde denne formaning af Jesus. Nævnte bibelvers fik skelsættende indflydelse på ørkenfædrenes spiritualitet (mere om dette i afsnit 2.2.2 og 2.2.3) (Grünwald 2004, 18; Burton-Christie 1993, 215; Johansen 1955, 64).

Selvom ørkenfædrene i større eller mindre grad havde isoleret sig i ørkenen, var de alligevel populære og velkendte i samtiden. Turister fra hele den romerske verden valfartede i samtiden ikke blot til Jerusalem, men også til Ægyptens ørken for at besøge ørkenfædrene. Kirkens ledere indså, at deres autoritet ville blive undermineret, hvis ikke denne åndelige autoritet uden for kirken blev indlemmet i kirken (Grünwald 2004, 20). Ved konciliet i Kalkedon ændredes ørkenfædrenes bevægelse til ikke blot at være en græsrodsbevægelse uden for kirken, men en organisation inden for kirken. Denne beslutning har sat sit præg for eftertiden, da ørkenbevægelsen blev en direkte forløber for de senere klosterbevægelser. Både

⁵ Skønt ørkenfædrenes forskellige livsstile og geografiske placeringer har betydning for deres kontemplative liv, har jeg valgt ikke at uddybe dette nærmere, da det ikke direkte vedrører min overordnede problemstilling, som primært beskæftiger sig med hovedtrækkene i ørkenfædrenes kontemplative liv.

⁶ DO 1992

østlige ortodokse kirker og især keltiske og romerske klostertraditioner, herunder Benediktinerordenen, har ladet sig inspirere af ørkenfædrenes livsstil og spiritualitet (Burton-Christie 1993, 8; 11f; Williams 2008, 12).

2.2 Ørkenfædrenes spiritualitet

Efter at have gengivet ørkenfædrenes historie vil jeg nu gennemgå hovedtrækkene af deres spiritualitet. Dette er et ganske omfattende emne, og jeg har derfor været nødsaget til at udvælge følgende centrale temaer: Først “ord og praksis”, dernæst “askese” og så “kærlighed, ydmyghed og næsten”. Jeg har valgt at gennemgå disse temaer, da mit arbejde med ørkenfædre har ledt mig til den overbevisning, at de udgør essensen af ørkenfædrenes spiritualitet. Desuden behandles disse grundtemaer grundigt i stort set al opgivet litteratur for denne opgave.

2.2.1 Ord og praksis

Ørkenfædre tog deres forbehold over for bøger og det læste ord, da de formidler en visdom, der ikke har rod i praktisk erfaring: “En Abba sagde: “Profeterne skrev bøger, så kom vore fædre og omsatte dem i praksis. Deres efterkommere lærte dem udenad. Så kom den nuværende generation og kopierede dem og anbragte dem til ingen nytte på hylder”” (Grünewald 2004, 141). Ørkenfædre var bevidste om, at bøger let kunne blive pyntegenstande, hvis budskab man ikke lod sig udfordre af. Et læst ord, der ikke blev omsat i handling, var for dem et dødt ord (Madsen 1985, 17). Det praktiserede ord fik så stor betydning i ørkenen, at det endte med at blive deres hermeneutiske tolkningsnøgle til Bibelen. Dette betød, at de havde en udpræget pragmatisk tilgang til Skriften: “Abba Isidor af Pelusium sagde: “Et liv uden ord er ifølge sin natur til mere nytte end et ord uden liv. For det første er nyttigt, selv hvis det tier. Det andet er besværligt, selv hvis det råber. Men hvis ord og liv går i spænd med hinanden, så er de et fuldendt billede af al tænkelig visdom”” (Grünewald 2004, 163). Dette er kort sagt essensen af ørkenfædrenes spiritualitet. For dem handlede visdom ikke om at tilegne sig intellektuel viden, men om applicere viden i praksis. De skriftlige kilder AP skal derfor ikke ses som et udtryk for ørkenfædrenes tanker *om* et spirituelt liv, men et udtryk for deres erfaringer gjort *i* et spirituelt liv. Ørkenfædre ønskede med AP ikke at videregive en tilrettelagt systematisk dogmatik, men en åndelig vejledning til ud-

fordring og efterfølgelse (Ward 1980, xxv; Burton-Christie 1993, 160f; Grünewald 2004, 10, 38, 168).

Ifølge Grünewald lagde ørkenfædrene: “Stor vægt på at være “ordets gørere, ikke blot dets hørere”, fordi de vidste, at dét, man gør, også virker indad, og at det kan udkrystallisere sig dér som en særlig form for viden, som erfaring” (2004, 168). Ørkenfædrene mente, at det var muligt at handle sig frem til ny indsigt og ikke blot erhverve sig indsigt til at kunne foretage nye handlinger. De troede tilmed, at det først var muligt at forstå og tilegne sig ordets betydning, når de blev “ordets gørere”. Ordet ville miste sin kraft og sin visdom, hvis det ikke blev omsat i handling. Denne pointe understreges af følgende AP: “En broder kom til Abba Theodoros og gav sig til at tale og spørge om ting, som han endnu ikke have omsat i praksis. Han fik det svar: “Du har endnu ikke fundet et skib og heller ikke bragt din bagage ombord., og før du er afsejlet, er du allerede kommet til byen. Først når du har omsat det i gerning, vil du komme til det, som du nu taler om”” [sic] (ibid., 168). Det var ikke førend, at ord og praksis udgjorde en enhed, at man opnåede visdom, ifølge ørkenfædrene. På grund af dette ønske om integritet og autenticitet var de derfor meget påpasselige med at tage Skriftens ord i deres mund eller udtale sig om noget, de endnu ikke mestrede eller havde erfaring med i praksis. Skriftens ord var til for at blive udlevet og integreret i ens liv, mente ørkenfædrene, alt andet var selvbedrag (Burton-Christie 1989, 214f; Burton-Christie 1993, 20, 23, 129, 145, 151, 157-161; Grünewald 2004, 163-165, 168f).

Discipelskab blev en nøglefaktor i denne sammenhæng, da ørkenfædrene herigenem kunne udfordre, hjælpe og opmuntre hinanden til at udleve Skriftens ord i praksis. Ørkenfædrene anså det for en nødvendighed at have et forbillede, som man kunne spejle sig i, rådføre sig med og modtage formaning fra. En discipel skulle give afkald på sin egen vilje og stå til ansvar over for sin abba/ amma i alt, hvilket fremgår af følgende AP: “Abba Antonius sagde: “En munk bør såvidt muligt betro fædrene hvor mange skridt, han har taget, og hvor mange dråber vand, han har drukket i sin celle, for det tilfælde, at han har gjort noget forkert ved det”” (Grünewald 2004, 56). Denne ansvarlighed fremhævede ofte disciplens

mangelfuldhed og syndighed over for både sig selv, andre mennesker og Gud, hvilket forhindrede hovmod og indbildskhed (Gould 1993, 26f, 30; Burton-Christie 1993, 77, 153; Grünewald 2004, 96f).

Abba'erne/ Amma'erne underviste deres disciple med både deres liv og lære. De var i sig selv undervisningens inkarnerede ord for deres disciple. Abba'en/ Amma'en skulle dog ikke ned til mindste detalje retlede og korrigere disciplenes liv, eftersom spirituel vejledning for ørkenfædrene ikke handlede om at få svar, men om at vise vej. En abba/ amma skulle afstå fra at blande sig i disciplenes vandring og proces, men dog altid stå til rådighed. Dette ses tydeligt i AP, hvor udsagnene overordnet set ikke indeholder retledende tilrettevisninger, men derimod anekdoter og lignelser, hvilket tvang disciplene til selv at afprøve, eftertænke og komme frem til deres egne konklusioner. Hensigten med discipelskabet var ikke at give en komplet vejledning til livet eller bestemte svar på bestemte spørgsmål om Gud og Skriften, men at give plads til praksis og individuel erfaring heraf. Det krævede således lydighed og ydmyghed fra disciplen og åbenhed og integritet fra abba'en/ amma'en for at kunne opretholde et sundt discipelskab i ørkentilværelsen (Gould 1993, 58-60, 63; Keller 2005, 10, 30; Grünewald 2004, 111f; Chryssavgis 2003, 64f).

For ørkenfædrene var det ikke kendskab til Skriften, men inkorporering af Skriften i deres liv, der åbenbarede dens sandhed og visdom. For at kunne udleve enheden mellem ord og praksis var det både nødvendigt at praktisere discipelskab og askese. Askese var ørkenfædrenes vigtigste redskab til at omsætte Skriftens ord til praksis, hvilket jeg vil udfolde i næste afsnit (Grünewald 2004, 165; Keller 2005, 105; Burton-Christie 1993, 300).

2.2.2 Askese

Ørkenfædrene er igennem historien blevet anklaget for at være umenneskelige fanatikere på grund af deres livsstil, der tog udgangspunkt i en omfattende askese. Flere forskere peger på, at denne anklage er overdreven og misforstået (Burton-Christie 1993, 193f; Grünewald 2004, 23). Askese skal ikke forstås som værende fysisk tortur eller selvpineri. "På græsk betyder verbet *askeo* mere end dét at

“være hård ved sin krop og tvinge den til at lystre for således at vinde sejrskransen”, påpeger Grünewald (2004, 23). Askese kan bedst oversættes med åndelig træning, øvelse og kamp. Før *askeo* blev et munkebegreb, var det et udpræget sportsbegreb, der beskrev en atlets træning og kropslige øvelser (Keller 2005, 2; Merton 1974, 13).

Ørkenfædrenes askese bundede i deres anstrengte forhold til kroppen: “Min krop forsøger at slå mig ihjel, derfor slår jeg den ihjel” (Williams 2008, 131). Ørkenfædrene regnede på intet tidspunkt kroppen for at være neutral, men dog heller aldrig for at være direkte ond (ibid.). Ørkenfædrenes hensigt var ikke at udrydde og overvinde kroppen i sig selv, men derimod kroppens lidenskaber og dens udslag i afhængighed af magt, magelighed og materiel velstand. Dette bekræftes af følgende AP: “Abba Isak besøgte Abba Poemen og så ham hælde lidt vand over sine fødder. Han havde frimodighed over for Abba Poemen, så han spurgte: “Hvordan kan det være, at der er nogle, som har brug for at være ubøjeligt strenge, når de tugter deres krop?” Abba Poemen svarede: “Vi er ikke blevet oplært til at døde kroppen, men til at døde begærligheden” (Grünewald 2004, 24). Ørkenfædrene ønskede ikke at kroppens begærligheder og hang til nydelser skulle determinere deres liv. Derfor stræbte de efter at tæmme kroppen og opnå kontrol med kroppen, hvis lidenskaber ingen grænser har, når de får frit spil, ifølge ørkenfædrene (Burton-Christie 1993, 194; Keller 2005, 96f).

Ørkenfædrene mente, at forbindelsen mellem sjæl og krop var så stor, at åndelig vækst var umulig uden at det skete gennem kroppen og med kroppen. Men da deres erfaring var at “kødet var skrøbeligt, selvom ånden var rede” (Grünewald 2004, 29), søgte de at disciplinere og kontrollere kroppen gennem askese. Dette drev dem ikke blot til cølibat, men ligeledes faste og minimal søvn. Hos ørkenfædrene skal askese derfor ikke anses for at være et tugtehus for kroppen, men derimod for en skole, hvori de lærte at sætte nødvendige og sunde grænser for kroppen (Burton-Christie 1993, 194; Keller 2005, 96).

Askesen gennemsyrede tilværelsen i ørkenen, og kunne let udvikle sig til en konkurrence om, hvem der kunne kontrollere sin krop bedst: “Lige siden jeg be-

gyndte at leve alene som munk, har solen ikke set mig spise”. Da sagde Abba Johannes: “Den har aldrig set mig vred” (Grünewald 2004, 59). Selv de mest disciplinerede munke var dog bevidste om, at det ikke var muligt at være fuldstændig afholdende: “Abba Poemen sagde: “Der er tre ting, som jeg ikke kan skære helt væk: føde, klæder og søvn. Men vi kan skære dem delvist væk” (ibid.). Ørkenfædrene eksperimenterede med askesen på mange forskellige måder, men kom frem til en form for konsensus, så den ikke blev unødigt overdreven. De aftalte eksempelvis, at ét måltid mad om dagen var tilstrækkeligt. Deres askese i forhold til mad skal ikke tolkes som en dom over mad i sig selv eller kroppens behov for at spise, men ses som et modspil til den spisekultur, der fandtes i det romerske rige i samtiden (Keller 2005, 109). Skønt det er let at få indtryk af, at ørkenfædrene forsøgte at presse sig selv til det yderste af, hvad der er menneskeligt muligt, så viser flere AP, at askesen var individuelt bestemt ud fra, hvem man var, og hvor man var i livet. En munk anklager på et tidspunkt abba Arsenius for ikke at være streng nok i sin askese, men irrettesættes med den bevæggrund, at Arsenius havde været lærer for den kongelige familie og sovet på silkelagener førhen (Williams 2008, 50f). Der var således tale om stor frihed i ørkenen, når det gjaldt askese (Grünewald 2004, 59-62; Burton-Christie 1993, 195; Ward 1980, xxi).

Formålet med ørkenfædrenes askese var paradoksalt nok frigørelse. Frigørelse fra verdens selvcentrering og kroppens begærligheder. Ørkenfædrene indså, at en ukontrolleret krop og en forbundethed til verden hindrede dem i være frie. I dette synspunkt var ørkenfædrene blot inspireret af Matt 19,21 om afkald. De anså ikke dette skriftsted for at være et uopnåeligt ideal, men for noget, der skulle tages for pålydende (Burton-Christie 1993, 213-215; Rubenson 1984, 63-65).

Ofte har man set ørkenfædrenes askese som udtryk for et ønske om fortjeneste hos Gud, men den fremtrædende svenske forsker Samuel Rubenson afviser, at dette skulle stemme overens med ørkenfædrenes spiritualitet. Ifølge Rubenson er det hos ørkenfædrene tydeligt, at intet kan regnes for retfærdigt over for Gud (Rubenson 1984, 53). Ingen af munkene måtte tro, at askese i sig selv bragte dem tættere på Gud. Målet med askesen var at sætte ørkenfædrene *fri fra* sanselig begærlighed og *fri til* tjeneste for Gud og næsten. Askese var overordnet set en måde, hvorpå

ørkenfædrene kunne kultivere og opdyrke ydmyghed og kærlighed til Gud og næsten (Burton-Christie 1993, 213-215, 237). Hermed er jeg fremme ved det sidste og vigtigste punkt i ørkenfædrenes spiritualitet: Kærlighed, ydmyghed og næsten.

2.2.3 Kærlighed, ydmyghed og næsten

På trods af ørkenfædrenes forskellige livsstile og deres individuelle tilgange til askese, havde de en fælles vision om at opnå fuldkommenhed, som var inspireret af Matt 19,21 (som nævnt i afsnit 2.1 og 2.2.2). Fuldkommenhed handlede for ørkenfædrene ikke om fravær af synd eller umenneskelige præstationer i askese, men om at elske. Det største bud i loven om at elske Gud og næsten som sig selv var for ørkenfædrene det perfekte udtryk for fuldkommenhed (Matt 22, 37-40). Derfor var selve målet med hele deres tilværelse og alle deres asketiske praksisser at lære at elske. Hvor kærligheden var målet, var ydmygheden vejen til målet, hvilket jeg nu vil udfolde (Grünwald 2004, 38, 175; Burton-Christie 1993, 237, 261; Rubenson 1984, 67; Chryssavgis 2003, 107).

Ørkenfædrenes asketiske øvelser kunne påvirke dem på to måder. Enten ville de blive hovmodige, fordi de havde succes med at disciplinere deres kroppe, eller de ville blive ydmyge, fordi de konstant blev mindet om deres egen syndighed og svaghed. Førstnævnte var bestemt en mulighed, men sidstnævnte var altid målet: “De 70 uger, hvor du fastede, bragte dig ikke nærmere Gud. Men da du ydmygede dig og tog af sted til din broder, blev jeg sendt til dig for at fortælle dig, hvad det ord betyder [...]” (Grünwald 2004, 180). Askesen hjalp dem ideelt set til at sande deres fejl og mangler, hvilket ledte dem til en erkendelse af deres afhængighed af Gud: “Amma Theodora sagde også: “Hverken asketiske øvelser eller vågenætter eller alverdens anstrengelser kan frelse os. Kun ægte ydmyghed”” (ibid., 114). Dette affødte hos ørkenfædrene en ydmyghed, som fik betydning for deres syn på sig selv og deres næste (Burton-Christie 1993, 238f; Keller 2005, 134, 136-138, 148).

Ørkenfædrenes bevidsthed om deres syndighed var uundværlig, når det kom dertil at elske deres næste som sig selv: “Den, som ikke tager sig til hovedet med begge

hænder og siger: "Jeg har syndet", kan ikke elske sin næste som sig selv" (Grünewald 2004, 82). Erkendelsen af deres egen situation og afhængighed af Gud skabte samhørighed og solidaritet med deres næste. At elske sin næste som sig selv handlede for ørkenfædrene dybest set om at indse, at næsten *var* ens andet selv og lige så syndig og afhængig af Gud, som de selv var. Vel vidende at næstens synd lige så godt kunne have været deres egen synd, ledte ørkenfædrene til at afstå fra al dom over og kritik af næsten. De følte sig ganske enkelt ikke berettiget til at dømme eller påtale næstens synd og gerninger. I stedet foretrak de at koncentrere sig om deres egne fejl, så de ikke ville blive fristet til at dømme næstens fejl. Dermed blev kærlighed til næsten i høj grad et spørgsmål om, hvorvidt man var i stand til at lukke øjnene for sin næstes synd: "En broder i Sketis var faldet, og da der skulle holdes råd, sendte man bud efter Abba Moses. [...] Så rejste han sig og kom. Og han tog en hullet kurv, fyldte den med sand og tog den på ryggen. De, der kom ham i møde, spurgte ham: "Hvad er meningen med det, Abba?" Han svarede dem: "Mine synder løber ud bag mig, og jeg ser dem ikke. Og jeg kommer i dag for at udtale min dom om en andens fejl." Da de hørte det, sagde de intet til broderen, men tilgav ham" (ibid., 131f). Dette eksempel udtrykker til fulde, at der i en domsafsigelse ligger en distance og en opdeling, som for ørkenfædrene ikke kan forenes med sand næstekærlighed (Burton-Christie 1993, 238f; 273-278; Keller 2005, 136; Williams 2008, 26, 42).

Abba Antonius, den mest indflydelsesrige af ørkenfædrene sagde: "Om vi lever eller dør afhænger af næsten. For hvis vi vinder vores næste, så vinder vi også Gud. Men hvis vi forarger vores næste, så synder vi mod Kristus" (Grünewald 2004, 14). Dette AP fremhæver den tætte forbindelse mellem forholdet til næsten og forholdet til Gud. Ørkenfædrene mente, at man er forbundet til Gud, når man er forbundet til næsten. Er man derimod afskåret fra næsten, er man ligeledes afskåret fra Gud (Williams 2008, 45). Ørkenfædrenes forhold til næsten var således afgørende for deres spiritualitet, men efterlader dog følgende spørgsmål: Hvor og hvem var næsten i ørkenen? Svaret findes i deres praksis af discipelskabet (jf. afsnit 2.2.1). En abba/ amma fungerede, foruden grupperne af medbrødre og medsøstre, som næste. Derudover var der de utallige lægfolk og turister, som besøgte dem i ørkenen. Alle ørkenfædrene havde fra tid til anden fællesskab med andre

mennesker, endda de munke, der boede helt for sig selv⁷. De besøgende blev af ørkenfædrene modtaget som var de Gud selv, uagtet de var i færd med faste og streng askese. Det var en pligt for ørkenfædrene at bryde med deres askese ved besøg, for næstekærlighed og gæstfrihed dannede altid præcedens over askese (Grünwald 2004, 81; Burton-Christie 1993, 264, 267, 288; Rubenson 1984, 45; Gould 1993, 92f, 102f, 148, 165, 167; Ward 1980, xxii).

Ud over at skabe syndserkendelse og ydmyghed var askesens hovedformål at opøve ørkenfædrene i kærlighed og ydmyghed: “Hvis ikke du har åndelig ydmyghed og åndelig bøn, så sørg i det mindste for, at du har det kropsligt. Gennem det kropslige vil det åndelige også komme” (Grünwald 2004, 179). Ørkenfædrenes forståelse af den tætte sammenhæng mellem det kropslige og åndelige betød, at når de øvede sig i at vise kærlighed, ville det med tiden virke indad, så de på sigt blev mere kærlige. Derfor brugte ørkenfædrene den asketiske disciplin til at træne og opøve kærlighed med det håb, at disciplinen ville forvandle dem indadtil (Keller 2005, 114f, 131, 161; Merton 1974, 17f).

Hermed har jeg kort skitseret ørkenfædrenes spiritualitet, som bidrager med nyttig og vigtig viden til forståelse af deres kontemplative liv, hvilket jeg vil tage fat på i næste hovedafsnit af min opgave.

2.3 Ørkenfædrenes principper for et kontemplativt liv

Efter at have gjort rede for ørkenfædrenes spiritualitet, vil jeg nu fokusere på deres kontemplative liv, hvoraf essensen udgøres af følgende tre principper: Ensomhed, stilhed og bøn. Disse principper er karakteristiske for deres kontemplative liv og behandles grundigt i al opgivet litteratur for denne opgave. De indgår tilmed i et samlet udsagn fra AP, som tilregnes abba Arsenius, da han engang bad Gud om vejledning til frelse. Guds svar til abba Arsenius var, at han for det første skulle flygte, dernæst være stille, for til sidst af bede uden ophør (Keller 2005, 164). Jeg vil nu gennemgå disse kontemplative principper én for én.

⁷ Harmless referer til en samtidskilde fra Cassian, som oplevede at være det sjette gæstebesøg hos en ørkenfader på en enkelt dag (2004, 177).

2.3.1 Ensomhed

Ensomhed og afsondrethed er både et gennemgående tema i AP og et vigtigt element i ørkenfædrenes kontemplative liv. I afsnit 2.1 fremførte jeg forskellige bud fra forskere på, hvorfor de trak sig tilbage. I dette afsnit vil jeg fokusere på ørkenfædrenes egen motivation for og forklaring på deres tilbagetrækning.

Ørkenfædrene anså samfundet i verden for at være ligesom et skibsvrag, hvor hver enkelt individ måtte svømme for at redde sit eget liv. At flyde med samfundet og acceptere dets værdier ville ende med den sande død (Merton 1974, 3). Men ørkenfædrene flygtede ikke blot fra verden for at redde sig selv som fra et skibsvrag. Merton påpeger: “They knew that they were helpless to do any good for others as long as they floundered about in the wreckage” (ibid., 23). Når de havde reddet sig selv på land og fået fast grund under fødderne, anså de sig selv som forpligtet på, at redde resten af verden på land også (ibid.). Ørkenfædrene mente således ikke, at de flygtede fra ansvar og deres næste ved at trække sig tilbage til ørkenen. Tværtimod mente de, at de påtog sig ansvar og kom tættere på deres næste ved at bosætte sig ude i ørkenen. Som gennemgået i afsnit 2.2.3 udelukkede ensomhed og fællesskab med næsten paradoksalt nok ikke hinanden i ørkenfædrenes optik (Williams 2008, 72-74; Gould 1993, 140, 165; Grünewald 2004, 32).

Ørkenfædrene erfarede dog, at det var svært at leve med mennesker og tjene Gud samtidig, hvilket fremgår af følgende AP: ““Hvorfor undgår du os?” Han svarede: “Gud ved, at jeg elsker jer, men jeg kan ikke leve både med Gud og med mennesker. De tusinde herskare deroppe har kun én vilje, men menneskene har mange viljer. Så jeg kan ikke forlade Gud og færdes blandt mennesker”” (Grünewald 2004, 72). Ørkenfædrenes flugt fra fællesskab med mennesker handlede om undgå at blive formet og påvirket af verden med dens fokus på status, magt og nydelser. De søgte ørkenen, fordi de her både kunne frasige sig og aflære sig verdens indflydelse (Merton 1974, 22f).

“De fortalte ham om deres vanskeligheder og bad ham fortælle dem, hvad han havde opnået. Han tav lidt, hældte så vand i en skål og sagde: “Se på dette vand.” Det var uroligt. Lidt senere sagde han: “Se nu, hvordan vandet er faldet til ro.” Og

da de bøjede sig over vandet og så deres ansigter som i et spejl, sagde han: "Sådan forhindrer uroen den, som lever blandt menneskene, i at se sine synder. Men den, som lever alene, især i ørkenen, ser sine mangler" (Grünewald 2004 75). Ensomheden og afsondretheden hjalp ørkenfædrene til at blive bevidste om deres synd, som de havde til fælles med alle andre mennesker. Dette skabte kærlighed til næsten og ydmyghed og solidaritet med næsten, som forklaret i afsnit 2.2.3. Deres mål med flugten var primært at afvise det falske selv, verden havde skabt, som ikke stemte overens med det sande selv, Gud havde skabt. Det falske jeg var optaget af overfladiskhed, mens det sande jeg var optaget af sandhed. Derfor forstod ørkenfædrene ikke flugten til ørken, som en flugt *væk fra* sig selv, næsten eller Gud, men en flugt *hen til* sig selv, næsten og Gud (Keller 2005, 80; Grünewald 2004, 7; Williams 2008, 71f, 91; Merton 1974, 5-7).

I AP omhandler tilbagetrækningen til ørkenen ikke altid ørkenfædrenes frigørelse fra verdens og næstens uønskede indflydelse. De lidelser, som munkene kunne påføre deres næste, var i sig selv grund nok til at flygte: "En broder spurgte Abba Matoes: "Hvad skal jeg gøre? Min tunge plager mig. Når jeg færdes blandt mennesker, kan jeg ikke styre den, men jeg kritiserer dem for alt det gode, de gør, og bebrejder dem det. Så hvad skal jeg gøre?" Abba'en svarede: Hvis du ikke kan styre dig selv, så flygt ud i ensomhed. For det er en svaghed. Den, som lever sammen med andre, skal ikke være firkantet, men rund, så han kan bevæge sig frit i forhold til alle." Og han tilføjede: "Det er ikke nogen dyd, som gør, at jeg lever alene, men svaghed. De stærke, det er dem, som færdes blandt mennesker" (Grünewald 2004, 75). Samme pointe har følgende AP: "En Abba sagde: "Hvis du bor alene i ørkenen, så betragt ikke dig selv som én, der gør store ting, men regn dig for en hund, som man har jaget bort fra mængden og bundet, fordi den bed og angreb folk"" (ibid., 77). Kunne ørkenfædrene ikke realisere kærlighed til næsten, var det bedre om de slet ikke var i nærheden af deres næste: "Du skal blive dér, hvor du ikke generer din broder" (ibid.). Se til hele afsnittet: (Gould 1993, 159-161; Grünewald 2004, 83).

Ørkenfædrene var ikke blinde for, at deres identitet og selvforståelse blev påvirket af verden. De var klar over, at de ligesom alle andre mennesker kunne lade sig

rive med og blindt acceptere samfundets værdier. De vidste, at verdens overfladiskhed, støj og distraktion dækkede over sandheden. Derfor var ensomheden og afsondretheden en måde, hvorpå de kunne undslippe den fristende tilpasning til verden⁸. Deres flugt handlede om frigørelse på samme måde som askese handlede om frigørelse (jf. afsnit 2.2.2). Samtidig gav den ensomme tilværelse i ørkenen dem en mulighed for at kunne være stille. Stille til at kunne virkeliggøre deres sande selv og lytte til Gud, hvilket leder til næste punkt i ørkenfædrenes kontemplative liv, stilhed (Keller 2005, 80f; Grünewald 2004, 7).

2.3.2 Stilhed

Ensomhed og stilhed ligger på mange måder i forlængelse af hinanden i ørkenfædrenes kontemplative liv. Ensomheden i ørkenen faciliterede og skabte rammerne for stilheden, mens stilheden fuldendte og gjorde ensomhedens mål til virkelighed. Jeg vil nu gå i dybden med stilhedens betydning for ørkenntilværelsen.

Munkecellen spillede en stor rolle for ørkenfædrenes stilhed og for deres kontemplative liv i det hele taget. Cellen blev af ørkenfædrene omtalt som munkens rette element på samme måde som vandet er fiskens rette element: “Abba Antonius sagde: Ligesom fisk dør, hvis de bliver for længe på det tørre land, sådan er det også med de munke, som tilbringer for megen tid uden for deres celle eller i selskab med verdsligt sindede mennesker. Spændingen går af deres indre samling. Så vi må skynde os tilbage til vore celler, som fisk til havet, så vi ikke, fordi vi nøler udenfor, glemmer at bevare det indre” (Grünewald 2004, 74). Heraf fremgår det, at omgangen med mennesker kunne forvirre og ødelægge munkens åndelige fremskridt i sandhed og visdom, hvorfor det var nødvendigt for munken at kunne trække sig tilbage til stilheden i munkecellen (Burton-Christie 1993, 55; Gould 1993, 156; Harmless 2004, 228).

“En broder kom til Sketis til Abba Moses for at bede om et ord fra ham. Han sagde til ham: “Gå, sæt dig i din celle, og cellen vil lære dig alt” (Grünewald 2004, 74). Ørkenfædrene betegnede cellen som deres skole, for det var her de

⁸ På denne baggrund kan ørkenfædrene anses for at være et levende eksempel på formaningen i Rom 12,2 om ikke at tilpasse sig verden (Grünewald 2004, 72).

gennemgik prøvelser til åndelig vækst. Prøvelser var for dem nødvendige for at kunne opnå åndelige vækst, og prøvelserne bestod i den stadigt voksende erkendelse af deres egen syndighed og svaghed, hvilket blev forstærket af stilheden og ørkenmiljøet. Ørkenfædre mente, at det var en prøvelse blot at være stille og ikke være beskæftiget. Det var nemmest at have travlt og være optaget af arbejde, mad og økonomi og på denne måde fortrænge stilheden. Derfor anså de cellen for at være en skole, der kunne oplære dem i sandhed, ydmyghed og udholdenhed (Keller 2005, 59; Rubenson 1984, 28f; Gould 1993, 150f; Grünewald 2004, 75; Chryssavgis 2003, 38, 81).

Foruden at være en skole var cellen et mødested mellem himmel og jord, hvilket fremgår af følgende AP: “Abba Alonios sagde: “Den, som ikke siger i sit hjerte: “Gud og jeg er alene i denne verden, finder ingen fred” (Grünewald 2004, 14). Heri lå der en stærk individualisme. Den enkelte munk skulle være selvberørende og møde Gud alene og for sig selv. Derfor kunne cellen til tider være et ubehageligt sted at være, da munken: “Gennem mødet med Gud også blev konfronteret med sig selv og dermed med sin svaghed og sin indre, dybt rodfæstede modstand mod Gud”, ifølge Grünewald (ibid., 74). For munken var cellen “et værelse uden udsigt” (Williams 2008, 100), men med indsigt i munkens “eget indre landskab” (ibid.). Se til hele afsnittet: (Burton-Christie 1993, 198f; Rubenson 1984, 28; Chryssavgis 2003, 39, 42).

For ørkenfædre var det afgørende punkt ikke at være i cellen, men at have den rette indstilling til at være i cellen: “En broder spurgte Abba Antonius: “Hvordan skal jeg forholde mig i cellen?” Abba’en svarede ham: “Det, som andre ser, er: at du faster til det bliver aften, hver dag, våger og mediterer. Men det, som andre ikke ser, er: at du ringeagter dig selv, kæmper mod onde tanker, er sagtnodig, bevidst om døden og har den ydmyghed af hjertet, som er grundlaget for alle dyder” (Grünewald 2004, 78). Denne pointe fremgår ligeledes af følgende AP: “Abba Poemen fortalte, at Abba Ammonas sagde: “Man kan tilbringe hundrede år i cellen uden at lære, hvordan man skal leve i den” (ibid., 76). Flere af munkene endte med at tage verden og dens bekymringer med sig ud i ørkenen i stedet for at aflægge sig dem. Var deres sind et andet sted, blev det betragtet som om, at de

allerede havde forladt cellen (Grünewald 2004, 76; Rubenson 1984, 28; Merton 1974, 22f).

Ord forbandt dem til verden, mens stilhed frigjorde dem fra verden. Ørkenfædrene gik af denne grund op i at praktisere stilhed som en form for askese, da de herigennem kunne opløse deres forbundethed til verden: “Abba Makarios den Store sagde til brødrene i Sketis, da han forlod kirken: “Flygt, brødre!” En af fædrene spurgte ham: “Hvordan kan vi flygte længere væk end denne ørken?” Men han lagde fingeren på munden og sagde: “Flygt fra det hér”. Så gik han ind i sin celle, lukkede døren og satte sig ned (Grünewald 2004, 76). Ørkenfædrene tog på alle måder deres forbehold over for ord, hvilket kom til udtryk ved at stilhed i næsten alle situationer blev anset for at være mere gavnligt og værdifuldt end tale, selv i undervisning! Dette fremgår tydeligt af følgende udpluk af et AP: “Hvis han ikke har gavn af min tavshed, så får han det heller ikke af min tale” (ibid., 111). Ørkenfædrene var ydermere klar over ordets magt og søgte gennem praktisering af stilhed at kunne tæmme tungen for herigennem at holde det onde for døren. De begrænsede deres ord og ønskede kun at tale de ord, der var formet af stilheden og havde rod i stilheden. Ifølge ørkenfædrene tilføjede stilhed ikke blot styrke, men også integritet og sandhed til det talte ord (Keller 2005, 58f, 85-88; Burton-Christie 1993, 136-138, 146; Grünewald 2004, 110; Chryssavgis 2003, 47; Rubenson 1984, 29).

Ensomheden og stilheden peger frem mod det sidste punkt i ørkenfædrenes kontemplative liv, bøn. Ensomheden og stilheden skabte de ydre rammer for ørkenfædrenes bøn, og jeg vil nu se på, hvordan ørkenfædrene forstod og praktiserede bøn.

2.3.3 Bøn

I ensomhedens ørken og i stilhedens celle var ørkenfædrene optaget af at bede og meditere over Skriften. Bønnen var omdrejningspunktet for ørkenfædrenes hverdag og blev anset for at være vigtigere end alt andet: “En Abba kom og besøgte en af de andre fædre. Han havde kogt lidt linser og sagde: “Lad os bede lidt.” Den ene bad sig igennem hele Salmernes Bog, og den anden reciterede de to

store profeter udenad. Da morgenen kom, gik Abba'en igen, og de glemte at spise" (Grun 141). Der kan ikke være nogen tvivl om bønnens afgørende betydning for ørkenfædrenes kontemplative liv, men kun ganske få udsagn fra AP rummer teori om bøn eller en model vedrørende bøn. Det kan således være en udfordring at sige noget entydigt om ørkenfædrenes bønsliv. Til gengæld er AP spækket med eksempler og erfaringer gjort i bøn, og derfor vil mit fokus ligge her i dette afsnit (Gould 1993, 167; Ward 1980, xxiv).

Ørkenfædrenes hverdag var præget af faste bønnerutiner og tidebønner, som sørgede for en daglig fast rytme i bøn. Essensen af bøn var dog for ørkenfædrene ikke en skemalagt hverdagsaktivitet af et par timers varighed, men en indstilling og et liv kontinuerligt vendt imod Gud. Hensigten var, at bønnen skulle gennemsyre hele deres liv, så de kunne bede uophørligt: "En Abba Sagde: "Hvis en munk kun beder, når han står og beder sine bønner, så beder han slet ikke"" (Grünewald 2004, 154). Nogle ørkenfædre gik så vidt, at de gjorde det til en vane at praktisere bøn natten igennem: "Man fortalte også om Abba Arsenios, at lørdag aften, når Herrens dag meldte sig, så vendte han ryggen til solen og løftede sine hænder mod himlen i bøn, lige til solstrålerne igen ramte hans ansigt. Så satte han sig ned." (ibid., 151). Se til hele afsnittet: (Grünewald 2004, 142f, 146, 149-154; Ward 1980, xxiv; Gould 1993, 168; Keller 2005, 105).

Ørkenfædrenes bøn kan grundlæggende opdeles i to kategorier: Meditation og kontemplation. Til grund for deres meditative bøn lå recitation af Skriften, og de yndede især at recitere Salmernes Bog. Ørkenfædrene levede i en mundtlig kultur og mange af dem kunne store dele af Bibelen udenad, hvilket var grunden til, at recitationen altid foregik ud fra hukommelsen. Da meditation blev forstået som recitation, bad de altid deres bønner højt, også når de var alene. Formålet med deres meditative bøn var, at Skriften ved gentagelse og indøvning skulle slå rod i dem og blive en integreret del af dem. Ørkenfædrenes kontemplative bøn tog udgangspunkt i gentagelse af enkle ord og sætninger. Heriblandt var følgende bøn: "Herre, Jesus Kristus, hav barmhjertighed med mig", som ofte blev forkortet til "Herre, hav barmhjertighed" (*Kyrie Eleison*). Merton bemærker, at denne kontemplative bøn blev: "Repeated interiorly hundreds of times a day until it became

as spontaneous and instinctive as breathing” (1974, 20). Formålet med deres kontemplative bøn var hovedsageligt, at opnå en tilstand af fred, hvor de var bevidste om Guds evige tilstedeværelse i alle aspekter af deres liv⁹ (Ward 1980, xxiv; Madsen 1985, 16; Grünewald 2004, 137, 153; Merton 1974, 20; Burton-Christie 1993, 122f).

Ørkenfædrenes meditative og kontemplative bønner er overvejende individuelle bønner. Den norske professor Frøyshov bemærker, at der i ørkenfædrenes bønsliv indgår en tredje komponent, som primært er kollektiv og har et liturgisk præg. Det var sædvane for de fleste af ørkenfædrene at fejre gudstjeneste sammen i weekenderne. Her delte de nadver, bad og læste i Skriften sammen. De kollektive tidebønner “de tolv salmer”, som omtales gentagne gange i udsagn fra AP, indgik som en fast bestanddel i disse sammenkomster, skønt det er uvist, hvilke tolv salmer, der var tale om (Frøyshov 2005, 155f; Grünewald 143, 149f).

Ørkenfædrenes daglige bøn beskyttede dem mod fristelser og angreb fra dæmoner¹⁰, hvilket fremgår tydeligt af følgende udpluk fra et AP: “Så længe han bliver ved med sine åndelige øvelser, finder fjenden ikke noget at tvinge ham med” (Grünewald 2004, 150). Bøn var midlet, hvormed de kunne undslippe dæmonangreb og søge trøst og styrke hos Gud: “Jeg sidder i min celle og mærker hvordan de onde tanker angriber mig, og når jeg er for svag for dem, flygter jeg til Gud i bøn og bliver frelst fra fjenden” (ibid., 174). Bøn omsluttede ørkenfædrenes hverdag, og de vidste, at dette var deres eneste våben mod angreb fra dæmoner (Rubenson 1984, 42).

Bøn og arbejde udgjorde for ørkenfædrene en enhed mellem det kropslige og åndelige arbejde: “Fædrene fortalte om en anden broder, at han aldrig forlod sit manuelle arbejde, og at hans bøn uophørligt steg op til Gud” (Grünewald 2004, 158). For ørkenfædrene kompletterede bøn og arbejde hinanden, da det fysiske arbejde holdt hænderne beskæftiget, og bønnen holdt sindet beskæftiget. Desuden

⁹ I AP omtales denne tilstand som *hesychia* (Keller 2005, 80).

¹⁰ Talen om dæmoner fylder meget i AP og har stor betydning for deres spiritualitet og kontemplative liv. På grund af opgavens afgrænsning er det desværre ikke muligt for mig at uddybe dette nærmere.

brugte ørkenfædrene arbejdet som en fysisk disciplin til at igangsætte og opretholde den åndelige disciplin, nemlig bøn. De mente, at ligegyldigt hvad de gjorde med kroppen, ville det med tiden virke indad¹¹. Arbejdet foregik oftest i cellen og bestod blandt andet i at flette reb, kurve og måtter, som de kunne sælge i byerne. Mens arbejdet stod på, var det normalt både at bede meditativt og kontemplativt (Grünwald 2004, 66; Rubenson 1984, 43f; Ward 1980, xxiv; Harmless 2004, 176).

Hermed har jeg gjort rede for hovedtrækkene i ørkenfædrenes kontemplative liv ved hjælp af de tre centrale principper: Ensomhed, stilhed og bøn. Jeg vil nu opsummere mine hovedpointer for ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv i den følgende konklusion.

3. Konklusion

Efter at have redegjort for ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv samt påvist betydningen af ensomhed, stilhed og bøn, vil jeg nu kort skitsere de konklusioner, som kan udledes af denne opgave.

Ørkenfædrenes spiritualitet bundede i deres hermeneutiske forståelse og læsning af Bibelen, som tog udgangspunkt i praktisk erfaring. For dem var sammenhængen mellem ord og praksis af afgørende betydning for et autentisk liv. Discipelskab spillede en vigtig rolle heri, eftersom det var nødvendigt og gavnligt at kunne hjælpe og fastholde hinanden på deres fælles mål.

Askesen var en metode ørkenfædrene anvendte for at omsætte ord til praksis. Med askesen kunne de bekæmpe lyster og fristelser og dermed opøve en form for selvkontrol. Målet med askesen var at give afkald på sig selv, for at kunne dedikere sig selv til at elske næsten og Gud.

¹¹ Denne sammenhæng mellem krop og sjæl blev gennemgået i afsnit 2.2.3 om askese.

Deres asketiske praksis gjorde dem bevidste om deres syndighed og mangelfuldhed, hvilket gjorde dem ydmyge og afhængige af Gud. Denne ydmyghed udmøntede sig i kærlighed til Gud og næsten, og disse kunne umuligt skilles ad.

Ørkenfædrene flygtede ud i ørkenen, væk fra samfund og mennesker af forskellige årsager. De praktiserede primært ensomhed for herved at kunne aflægge verdens indflydelse og den identitet verden gav, og i stedet søge Guds indflydelse, og den identitet Gud giver.

Stilheden var en naturlig følge af ensomheden og afsondretheden i ørkenen. Munkecellen blev symbolet på stilhed, og heri blev munken konfronteret med sig selv og med Gud. Stilheden fik de skjulte ting til at træde tydeligt og synligt frem fra munkens indre.

Bøn var omdrejningspunktet for ørkenfædrenes hverdag. De mediterede dagligt højlydt over Skriftens ord og stiledede efter at kunne bede uden ophør. Bøn var et værn mod det onde og samtidig en påmindelse til dem selv om Guds evige tilstedeværelse.

Jeg vil nu sætte disse konklusioner i perspektiv og reflektere over, om ørkenfædrenes spiritualitet og principper for et kontemplativt liv kan udfordre og være relevante for spirituelt søgende mennesker i det 21. århundrede.

4. Perspektivering og refleksion

Denne opgaves tese er, at ørkenfædrenes spiritualitet og kontemplative liv bidrager med værdifuld åndelig vejledning ind i det 21. århundrede. Jeg vil nu udvælge og behandle enkelte problemstillinger, som ørkenfædrene kunne tænkes at udfordre. Dette er i tråd med ørkenfædrenes intenderede hensigt, da de ifølge Grünewald ikke blot vil: “tilfredsstille vores nysgerrighed og give os informationer. De vil være til nytte. De vil opdrage” (2004, 38).

Læring kan aldrig reduceres til intellektuel tilegnelse, da læring ifølge ørkenfædrene ikke blot handler om at videregive og overtage information fra andre. Sindet har muligvis brug for teoretisk indsigt for at vokse, men sjælen har brug for ensomhed, stilhed, bøn for at kunne vokse. Dogmatik kan nok være gavnligt for sindets oplæring, men spiritualitet og kontemplation er nødvendige for sjælens oplæring, ifølge ørkenfædrene. For at sikre sig læring ikke kun skete med hovedet, praktiserede ørkenfædrene discipelskab. For dem var dette en absolut nødvendighed og spørgsmålet er: Om oplæring i visdom og åndelighed i det 21. århundrede er blevet overladt til bøger, kurser og forelæsninger? (Chryssavgis 2003, 77; Keller 2005, 10, 85, 162; Williams 2008, 57).

Ørkenfædrene flygtede fra verden, fordi de var klar over, at verden med dens forvrængede syn på kroppen, penge og magt påvirkede dem. Deres frygt var at blive smittet med verden og at tilpasse sig verden. Måske frygter moderne mennesker dette for lidt? Ørkenfædrene var eksempelvis ikke sky for at irettesætte kroppen og at disciplinere den til at lystre, da de mente, at kroppens umiddelbare lyst og tilbøjelighed ikke leder til kærlighed. Struktur, udholdenhed, askese og andre åndelige discipliner kunne afhjælpe denne problematik og afbalancere mennesket. Ifølge ørkenfædrene opstår kærlighed ikke spontant, men skal kultiveres og tilvælges (Chryssavgis 2003, 83f; Williams 2008, 105, 117; Keller 2005, 44f).

Man kan vanskeligt teoretisere sig frem til ny handling, mente ørkenfædrene. Til gengæld var de overbeviste om, at man kan handle sig frem til en ny tænkning. De

var overbeviste om, at åndelige praksisser, dyder og disciplin kunne virke forvandlerende på sindet. Havde ørkenfædrene eksempelvis ikke bønner i deres indre, så søgte de at praktisere den i det ydre, for med tiden ville bønnerne blive internaliseret. Dette er en udfordring til at praktisere fysisk disciplin og til at handle sådan, som man ønsker at tænke (Grünwald 2004, 168; Keller 2005, 114f).

Jeg har hermed forsøgt at underbygge den tese, at ørkenfædrene kan bidrage med relevant åndelige vejledning ind i det 21. århundrede, som både kan udfordre og vejlede moderne og spirituelt søgende mennesker. Ørkenfædrene er et lysende eksempel på, at kristendommen har en lang kirkehistorisk tradition for spiritualitet og kontemplation, som danner modspil til moderne østlig-inspireret spiritualitet og derfor er værd at kende til og beskæftige sig med.

5. Abstract

Presupposing the Desert Fathers provide relevant spiritual counsel and guidance for people in the 21st century, the aim of this study is to examine their spirituality and their contemplative lives. The study will have *Apophthegmata Patrum* as its foundation, which according to several leading researchers are well preserved and trustworthy sayings of the Desert Fathers. I will highlight three significant aspects of their spirituality: “Words and praxis,” “ascetical lifestyle,” and “humility, love and their relationship to their neighbour”. Praxis was their hermeneutical key to understand Scripture and they strived hard to make their actions cohesive with their words. In order to archive this, they practiced discipleship, which made them accountable for their actions, and they lived ascetically, which was a way for them to take control over their bodies. However, none of these things were the ultimate goal for the Desert Fathers. Discipleship and asceticism merely created humility, which was essential for their ultimate goal: Loving their neighbour and God. These aspects of their spirituality provide important background knowledge to be able to understand the contemplative lives of the Desert Fathers of which “solitude,” “silence,” and “consistent prayer” make up the essence. They practiced solitude in order to separate themselves from the world with all its negative influences. Silence confronted the monks with their own sinfulness and the presence of God. Consistent prayer was a way for them to internalize Scripture and to remind themselves of the presence of God during all hours of the day. The spirituality and contemplative life of the Desert Fathers does seem to be relevant for people in the 21st century, because it provides an alternative to eastern inspired spirituality, which appears to be popular in modern society.

6. Litteraturliste

Obligatorisk pensum

Athanasios av Alexandria, I översättning och med inledning och kommentar av Tomas Hägg och Samuel Rubenson. 1991. *Antonios liv*. Skellefteå: Artos.
7-41 + 117-136 (55 sider)

Beskow, Per, og Birgit Lindkvist-Markström. 1982. *Ökenfädernas Tänkespråk: Apophtegmatata Patrum: Den Alfabetiska Samlingen i Urval*. Storuman: Artos.
5-24 (20 sider)

Chryssavgis, John. 2003. *In the Heart of the Desert: The Spirituality of the Desert Fathers and Mothers*. Bloomington: World Wisdom.
1-109 (109 sider)

Friis Johansen, Holger. 1955. *Den Hellige Antonius' Liv og andre Skrifter om Munke og Helgener i Ægypten, Palæstina og Syrien*. København: Munksgaard.
12-23 + 62-125 (76 sider)

Giversen, Søren. 1962. *Munke og Mystikere: Oldtidens Kristne Ægypten*. Kulturhistorie Bind 3. København: Folkeuniversitetsforeningen i København.
7-91 (85 sider)

Griggs, C. Wilfred. 1993. *Early Egyptian Christianity: from Its Origins to 451 C.E.* Leiden: E.J. Brill.
101-106 (6 sider)

Harmless, William. 2004. *Desert Christians: An Introduction to the Literature of Early Monasticism*. Oxford: Oxford University Press.
17-19 + 57-81 + 167-183 + 227-254 (73 sider)

Madsen, Hildegard Sr. 1985. *Munkevæsenets Oprindelse*. Teologisk Serie 13: Acta Jutlandica LIX. Aarhus Universitet. Viborg: Special-trykkeriet.
13-17 (5 sider)

Merton, Thomas. 1974. *The Wisdom of the Desert: Sayings from the Desert Fathers of the Fourth Century*. London: Sheldon Press.
3-24 (22 sider)

Miles, Margaret R. 1989. *The Image and Practice of Holiness: A Critique of the Classic Manuals of Devotion*. London: SCM Press.
89-92, 94-104, 125-144, 165 (36 sider)

Rubenson, Samuel. 1984. *Ett Odelat Hjärta: En Studie i Okenfädernas Vishet*. Skellefteå: Artos.
6-85 (80 sider)

Ward, Benedicta. 1986. *The Wisdom of the Desert Fathers: Systematic Sayings from the Anonymous Series of the Apophthegmata Patrum*. Oxford: SLG. Press.
ix-xiii (5 sider)

Williams, Rowan. 2008. *Stilhed og Honningkager: Ørkenens Visdom*. Frederiksberg: Alfa.
7-132 (126 sider)

Selvvalgt pensum

Burton-Christie, Douglas. 1989. "Practice Makes Perfect: Interpretation of Scripture in the Apophthegmata Patrum", i *Studia Patristica* 20 (Leuven: Peeters Press).
213-18 (6 sider)

Burton-Christie, Douglas. 1993. *The Word in the Desert: Scripture and the Quest for Holiness in Early Christian Monasticism*. New York: Oxford University Press.
39, 41-42, 45, 47, 55-56, 61, 76-97, 107, 117, 122-123, 129, 134-140, 144-148, 150-165, 193-196, 213-215, 237-239, 243, 247-250, 256-258, 261, 264, 267-280, 288, 299-300 (100 sider)

Gould, Graham. 1993. *The Desert Fathers on Monastic Community*. Oxford: Clarendon Press.
v-viii, 4-12, 17-24, 26-35, 43, 46-63, 86, 92-93, 98, 102-106, 133, 140, 148-152, 156-161, 164-171, 175-176, 181, 183-186 (83 sider)

Grünewald, Karin. 2004. *Ørkenfædrene*. København: Forlaget Anis.
7-8, 10, 14, 17-18, 20, 22-38, 58-63, 67, 71-79, 81-85, 97, 113-117, 128, 141-143, 145, 149-154, 157-159, 162-169, 174, 177-180, 183-184, 186 (81 sider)

Keller, David G. R. 2005. *Oasis of Wisdom: The Worlds of the Desert Fathers and Mothers*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.
27-30, 33, 35, 37-41, 44-49, 51-59, 63-66, 69, 75, 78-92, 96-115, 121-123, 128-139, 143-149, 156-164 (98 sider)

Rubenson, Samuel. 1990. *The Letters of St. Antony: Origenist Theology, Monastic Tradition and the Making of a Saint*. Lund: Lund University Press.
93-94, 116-118, 121, 145-152, 188-189 (16 sider)

Ward, Benedicta. 1980. *The Desert Christian: Sayings of the Desert Fathers: The Alphabetical Collection*. New York: Macmillan.
xi-xxv (15 sider)

Supplerende litteratur

Burton-Christie, Douglas. 1995. "The Letters of St. Antony: Origenist Theology, Monastic Tradition and the Making of a Saint (review)", i *Journal of Early Christian Studies* 3 (4), 493-495.

Burton-Christie, Douglas. 2001. "Listening, Reading, Praying: Orality, Literacy and Early Christian Monastic Spirituality", i *Anglican Theological Review* 83 (2), 197-221.

Burton-Christie, Douglas. 2006. "The Work of Loneliness: Solitude, Emptiness, and Compassion", i *Anglican Theological Review* 88 (1), 25-46.

Chitty, Derwas J. 1966. *The Desert a City: an Introduction to the Study of Egyptian and Palestinian Monasticism under the Christian Empire*. Oxford: Blackwell.

Frøyshov, Stig. 2005. "Bønnens Praksis i Den Egyptiske Ørkenmonastisismen - En Innledende Studie", i *Norsk Teologisk Tidsskrift* 106 (3), 147-169.

Gould, Graham. 1986. "A Note on the Apophtegmata Patrum", i *Journal of Theological Studies* 37 (1), 133-138.

Louth, Andrew. 1997. *The Wilderness of God*. Nashville: Abingdon Press.

Plattig, Michael 1997. "The Desert Fathers and Spiritual Direction", i *Studies in Spirituality*. 7 (1997), 42-54.

Ramphos, Stelios, og Norman Russell. 2000. *Like a Pelican in the Wilderness: Reflections on the Sayings of the Desert Fathers*. Brookline, Mass: Holy Cross Orthodox Press.

Forside

Ikon af St. Antonius og St. Paulus af Theben.

Kilde: <http://copticartrevealed.coptic-cairo.com/tour/fathers/fathers.html>
(19/5 2015)